

לדבר קולנועית: ראיון עם הבמאית והצלמת נורית אביב

לקראת הקרנת הסרטים שהקדישה לנושא השפה, נורית אביב מספרת איך נהפכה לצלמת הקולנוע הראשונה בצרפת ולמה היא חייבת לחיות שם

בסרט תיעודי שביימה בשנת 2000, "מילה", ריאיינה נורית אביב זוגות מעורבים, ובהם יהודים וערבים שנישאו לבני דתות אחרות משלהם. היא רצתה לבחון מה הם מעבירים הלאה, לילדיהם, ובין היתר התמקדה בוויכוח שהתעורר אצלם סביב סוגיית ברית המילה. לקראת סוף הסרט, היא מספרת, אמרו לה חלק מהמרואיינים שבסופו של דבר הם אמנם לא מלו את בנם, אבל לפחות העניקו לו את שמו ביום השמיני.

האמירה הזאת, מספרת אביב, הכוח שייחסו האנשים הללו לשם, לאותה מלה שתלווה את בנם לאורך כל ימי חייו, היא שנתנה לה את ההשראה לעבוד על הפרויקט הבא שלה. היא רצתה לבחון הפעם את עניין שפת האם, והתמקדה בסופרים ומשוררים שכותבים בשפות שאינן שפת אמם.

מכיוון שהיא גרה בצרפת, פנתה אביב בתחילה לראיין סופרים שונים שכותבים בצרפתית ובגרמנית, ולדבר אתם על שפת אמם. "אבל אז פתאום אמרתי לעצמי, למה את נעה סביב זה? הרי יש לך ארץ, שבעבר כמעט כל מי שכתב בה בעברית - זו לא היתה שפת האם שלו. אצלי מדברים על קונרד, בקט ונבוקוב, אבל פה הרי כולם היו כאלה! ברור גם שהרגישות שלי לנושא הגיעה מפה. אז החלטתי לשנות את הסרט ולראיין בו אנשים שכותבים היום בעברית אבל זו אינה שפת אמם", היא מספרת בראיון.

הסרט "משפה לשפה", שאת העבודה עליו היא השלימה ב-2004, זכה בפרס הראשון בפסטיבל דוקאביב באותה שנה. אבל לדברי אביב, התחקיר שעשתה לקראת צילומי הסרט הזה והקריאה המרובה על אודות השפה העברית, הותירו אותה לא רק עם המון חומרים ונושאים שבהם הסרט כלל לא נגע, אלא גם עם תשוקה גדולה לסיפורה יוצא הדופן של השפה הזאת.

בלי שתיכננה זאת מראש, היא מצאה עצמה כעבור כמה שנים כשבאמתחתה טרילוגיה של סרטים תיעודיים העוסקים בשפה העברית. "משפה לשפה" (2004) בחן כאמור את סוגיית היצירה בעברית אצל מי שזו אינה שפת אמם; "לשון קודש, שפת חול" (2008) בחן את גלישתה של לשון התנ"ך וכתבי הקודש אל העברית המדוברת, שפת החול של ימינו, באמצעות שיחות עם משוררים, סופרים ואמנים; ואילו "שפה אחת ודברים אחדים" (2011) מציע מבט חיצוני על העברית, ומתבונן בה באמצעות שיחות עם מתרגמים של יצירות עבריות חשובות.

אביב, במאית וצלמת קולנוע מוערכת שחיה זה שנים רבות על הקו פאריס-תל אביב, הגיעה לכאן בשבוע שעבר לקראת הקרנות הטרילוגיה שלה בשלושת הסינמטקים הגדולים. ההקרנה הראשונה, של "שפה אחת ודברים אחרים", תתקיים היום ב- 14:00 בסינמטק תל אביב (לצד דיון בהשתתפות הבמאית וכן הסופרת והמתרגמת מיכל בן נפתלי), ובהמשך החודש יתקיימו בסינמטקים הקרנות נוספות של סרטי הטרילוגיה, לעתים בליווי דיון.

"בקריאה המרובה שלי במסגרת העבודה על הסרט הראשון, נדהמתי שוב ושוב מהסיפור המופלא של העברית", מספרת אביב בראיון שהתקיים עמה בשבוע שעבר בתל אביב. "המחשבה על השפה קיימת אצלי גם כי עשיתי פסיכואנליזה, ועשיתי אותה בצרפתית. כאשר את עושה פסיכואנליזה, הכל נכנס לך גם לחלומות. ובמקרה שלי, בגלל שאני חולמת בארבע שפות - עברית, צרפתית, אנגלית וגרמנית - יש לי המון חלומות עם משחקי מלים המשלבים בין השפות, וזה חייב אותי לתרגם הכל ולהסביר.

"למשל חלום שחלמתי בגרמנית, 'מיי קליינסט קיד פלט', שזה הילד הקטן שלי נופל. כשהוא נופל בעברית, זה פתאום בא גם מ'להפיל' בהריון. אבל פאלן בגרמנית זה פשוט נפל. זה כאילו מקרי, אבל בחלומות צפים קישורים מפתיעים בין השפות. וגם מחוץ לחלומות: נזכרתי למשל באיזה חולה סופני שטיפל בו רופא בשם מור. דוקטור מור. והרי מור בצרפתית זה מוות", היא מחייכת. "בגלל שאני נעה מאז ומתמיד בין השפות, אני לא יכולה שלא לשמוע את הדברים האלה."

שפת הרצח

"לשפה הגרמנית תמיד היה לי יחס אמביוולנטי. ידעתי שזו שפת אמי אבל גם ידעתי שזו שפתם של הרוצחים", אומר בסרט "משפה לשפה" הסופר אהרן אפלפלד. "אדם שמאבד את שפת אמו הוא בעל מום לכל חייו. אתה לא מדבר בשפת אם, היא זורמת מתוכך. בשפה קנויה, אתה צריך לעמוד כל הזמן על המשמר - שמשוה זר לא ייכנס לתוכה. ועל כן היום העברית היא שפת אמי. אין לי שפה אחרת. אני חולם בה, אני כותב עליה. עד היום הזה יש לי פחד שהשפה הזאת תאבד לי. לפעמים אני מתעורר וכאילו העברית, זאת שקניתי אותה במאמצים רבים - היא נמוגה, היא נעלמת. אני רוצה לתפוס אותה, ואני לא יכול לתפוס אותה יותר."

בסרט הזה מציבה אביב כל אחד מהדוברים על סף ביתו, ומצלמת דיוקן שלו. מאיר ויזלטיר, אגי משעול, חיים אוליאלי, אהרון אפלפלד, יבגניה דודינה ואחרים ניצבים דוממים על סף ביתם, מישירים מבט אל המצלמה, בפריים פשוט, אבל יפה ורוב הבעה. תצלום הדיוקן הזה חוזר על עצמו גם בשני הסרטים האחרים, אם כי בווריאציות קלות. כך גם השיחות עם המרואיינים. כל אחד מהם, בביתו, נושא מונולוג של כמה דקות אל מול המצלמה. בשלושת הסרטים אין זו שיחה ולא ראיון אלא טקסט שהדוברים הכינו מראש, תיכננו וחשבו עליו. הם מספרים על עצמם, על הכתיבה, על היצירה, על יחסם לעברית, והמצלמה מכבדת את דבריהם בשוט אחד ארוך, שבדרך כלל אינו חתוך. בין דובר לדובר, המצלמה משוטטת במרחבים. ב"משפה לשפה" היא לוכדת את הנופים הסמוכים לביתם של הדוברים, ב"לשון קודש, שפת חול" היא מתעדת נופים הנשקפים מן הרכבת הנוסעת בקו ירושלים תל אביב (כולל קטע היסטורי שצולם בקו הרכבת הזה ב- 1897 בידי צלם ששלחו האחים לומייר), ואילו ב"שפה אחת ודברים אחדים" היא משוטטת על פני הנוף הנשקף מחלונותיהם של המרואיינים. אל התוכן ההגותי, התיאורטי, הלא-קולנועי, אביב ניגשת מתוכננת ומוקפדת.

רונית מטלון בסרט "לשון קודש, שפת חול", הסרט השני מתוך הטרילוגיה, שהשלימה אביב ב-2011.

"הנושא של הסרטים הוא מאוד לא קולנועי, אבל מי שעושה אותו היא צלמת", היא אומרת, "ואני חושבת שזה מה שחשוב. מדובר במבנים ארכיטקטוניים, שלושת הסרטים מאוד מובנים סגנונית. חשבתי על כל אחד מהם. כל דובר מצולם בשוט אחד, אני לא מחליפה גדלים, לא מחליפה זוויות, לא דופקים בדלת לפני שנכנסים לפגוש בן אדם. רציתי את המהות. חשוב לי שהסרט יהיה מצולם היטב, חשובים לי המוסיקה של מבנה הסרט, דברים שחוזרים. כל אחד מהסרטים הוא סוג של וריאציה על אותו נושא."

הבחירה בדוברים שהם אנשים יוצרים, בדרך כלל כותבים, מחלצת לא פעם התבוננות מעניינת על העברית. ב"לשון קודש, שפת חול", למשל, מדברים בין היתר חיים גורי, מיכל גוברין, ויקטוריה חנה, רונית מטלון, יצחק לאור, שמעון אדף ואורלי קסטל-בלום. אתגר קרת מדבר שם על המתח התמידי הקיים בין הלשון הגבוהה שבה נכתבו התנ"ך והמשנה, לבין שפת הרחוב המדוברת והמחוספסת. "המתח הזה בין הסלנג לבין לשון הקודש, והקפיצות האלה, הבאמפס האלה, שאנחנו עולים גבוה ויורדים נמוך - אותי זה הרבה יותר מעניין מלהשתמש בשפה תקנית, שככה מחליקה לאורך הכביש ומעבירה אותי ממקום למקום. אני יותר אוהב להשתמש בשפה שפותחת דברים ומעלה שאלות, מאשר בשפה שאיכשהו מרפאה ומאחדת", הוא אומר שם.

עם אבא על אופנוע

אביב, שנולדה ב-1945 בתל אביב, החלה לעסוק בצילום כבר בילדותה. אביה, מקס פין, היה אחד מצלמי העיתונות החשובים שפעלו כאן באותה תקופה, והיא מספרת שכבר בגיל שנתיים נהגה לשבת אצלו במעבדה ולפתח את התמונות שצילם. כעבור שנים ספורות החלה להתלוות אליו למשימות צילום שונות. "אני הייתי העוזרת שלו, כך הרגשתי", היא נזכרת. "הוא לקח אותי למעבדה ולקח אותי על האופנוע. הייתי בתחושה שאני האסיסטנטית שלו, ובסוף היום היינו חוזרים יחד הביתה מהעבודה. הוא היה נורא מודרני. תארי לך בשנים האלה גבר שהיה לוקח את הבת שלו למכור את התמונות שלו לעיתונים. אבל אבא שלי היה כזה."

בגיל צעיר מאוד החלה לצלם בעצמה. "מגיל 6 פירסמתי ב'הארץ שלנו'. היינו מוכרים תמונות של אבא שלי ב'הארץ', ואז הולכים ממול, ל'הארץ שלנו', שבנימין תמוז היה אז העורך שלו, והיינו מוכרים שם תמונות שלי. בגיל שש התפרסמה שם התמונה הראשונה שלי, ובגיל שבע התפרסמה תמונת השער הראשונה שצילמתי", היא נזכרת. כעבור שנים, היתה אביב לאשה הראשונה שהתקבלה ללימודי

צילום בבית הספר הגבוה לקולנוע בפאריס " IDHEC, החינוך המודרני שקיבלתי בבית, זה בטח מה שהרשה לי להיות האשה הראשונה שנהפכה לצלמת קולנוע בצרפת, ואולי גם בעולם כולו", היא אומרת. "לא התכוונתי להיות צלמת, אבל לא ידעתי לעשות שום דבר אחר."

את שירותה הצבאי היא העבירה כצלמת סטילס, וכאשר הגיע האפיפיור לביקור בארץ הקודש, הניח הצבא לעובדי המגזין הצרפתי "פארי מאץ" להיעזר בשירותי המעבדה שבה עבדה. "צלמת נראה להם אז משהו נורא אקזוטי והם הזמינו אותי לבוא אתם לפאריס", היא מציינת. צה"ל אישר לה את הנסיעה, ואביב העבירה חודש ימים בבירה הצרפתית.

"ראיתי שם שני סרטים, 'תותי בר' של ברגמן ו'הירושימה אהובתי' של אלן רנה, שנורא הרשימו אותי. ואז אמרתי למי שהיה מנהל הצילומים ב'פארי מאץ' שאני רוצה לצלם קולנוע. אני חושבת שאפילו לא חשבתי על זה לפני שאמרתי את זה. הוא לא ידע אנגלית, ואני לא ידעתי צרפתית, אבל אני זוכרת שהוא אמר לי באנגלית 'למה לא?', ואחר כך אני לא ישנתי כל הלילה", היא מספרת. "כעבור תשעה חודשים חזרתי לפאריס, קיבלתי מלגה מממשלת צרפת, הייתי לאשה הראשונה שלמדה שם צילום קולנוע, ואחר כך גם לאשה הראשונה בצרפת שהיתה צלמת קולנוע."

סיון בסקין בסרט "שפה אחת ודברים אחדים."

כאשר חזרה לישראל בתחילת שנות ה-70, היא נפגשה עם אורי זוהר, אריק איינשטיין ובוועז דוידזון, שחיפשו צלם לסרט "שבלול". היא הראתה להם סרט שצילמה בזמן לימודיה, והם הפקידו בידיה את צילום הסרט שליווה את הפקת האלבום המיתולוגי של חבורת "לול".

בתחילת דרכה המקצועית נתקלה אביב בממאים גברים שסירבו לעבוד אתה בגלל היותה אשה, היא מספרת, אבל בהמשך הדרך, הנשיות שלה דווקא נהפכה ליתרון. "למזלי, היו כאלה שרצו לעבוד דווקא איתי, והם היו היותר נחמדים. הייתי גם יהודייה וגם אשה - הייתי האחר המושלם", היא צוחקת. "במודע או שלא במודע, זה היה אז אקט פוליטי להחליט לעבוד אתי. אני אסירת תודה לאלה שבטחו בי, שנתנו לי לצלם את הסרטים שלהם. ואז, פתאום, החלה התנועה לשחרור האשה, המון בחורות רצו צלמת אשה, ורק אני הייתי בשטח. לפתע רצו אותי להרבה סרטים. הרי הייתי עולם שלישי, מייצגת של העולם השלישי בתוך החברה הגברית."

לאורך הקריירה שלה צילמה אביב כמאה סרטים ועבדה עם במאים חשובים. בין היתר, צילמה סרטים של אנייס ורדה, רנה אלי (שאתו צילמה את סרטו הנודע "אני, פייר ריבייר"), עמוס גיתאי שאתו צילמה עשרה סרטים, ואחרים. אל הבימוי, היא מסבירה, התגלגלה במקרה. "ב-1988 מישהי שאלה

אותי אם אני רוצה לצלם אתה סרט, ואז כתבנו אותו יחד ואני ביימתי אותו. זה היה הסרט 'כפר קרע', ישראל'. אחר כך איזה אנתרופולוג פנה אלי והציע לי לעשות סרט על הפרלמנט האירופי. בכל הסרטים שלי, כולל שני אלה, יש את סיפור השפה. תמיד השפה היא אחד הנושאים בסרט."

רטרוספקטיווה ליצירתה של אביב נערכה בשנים האחרונות במוזיאון Jeu De Paume בפאריס, וגם בארץ, בפסטיבל קולנוע דרום. בפאריס, היא מספרת, התקבלה טרילוגיית השפה שלה בהתלהבות שהפתיעה אפילו אותה. "כל אחד מהסרטים הציג שם בקולנוע במשך ארבעה או חמישה חודשים, והאולמות היו מלאים. לפעמים היינו צריכים לפתוח אולם נוסף. חוץ מזה, שלוש פעמים בשבוע התקיים בסוף ההקרנה דיון על הסרט. על כל סרט היו 50 דיונים, ובסך הכל היו קרוב ל-150 דיונים, ואנשים באו! ואז גם יצא המארז (מארז די-וי-די של הטרילוגיה, נ"א), וגם הוא נמכר. זה לא ברור."

אביב מלמדת קולנוע בישראל ומבקרת כאן הרבה, אבל טוענת כי מגוריה בפאריס הם שאיפשרו לה ליצור את הטרילוגיה. "אם הייתי יושבת פה, אני לא יודעת אם הייתי מעיזה לעשות סרט כזה. בטח היו אומרים לי שזה מדי לאט, ושזה רק דיבורים. כשערכתי את סרטי 'מקום עבודה', למשל, הרגשתי שערכתי אותו קצר מדי, שלא נתתי מספיק שקט. פה הכל נורא מהיר, בגלל ההשפעה של אמריקה, בגלל קצב החיים, בגלל שאין סבלנות, ואז את מרגישה רגשי אשמה שהשארתי טיפה שקט. זה משהו פנימי - כשאני יושבת לערוך פה, אז יש לי רגשות אשם שזה ישעמם את הצופים. לכן טוב לי לערוך את הסרטים שלי בחוץ."

עם זאת, מאז שהחלה לביים, הסרטים שלה עוסקים כולם בנושאים הקשורים בישראל. "כשהייתי צלמת הסתובבתי בכל העולם, אבל בתור במאית אני מתעסקת בנושאים ששייכים לפה. כי זה שלי. אני מאוד אוהבת את המקום הזה. אבל אני חושבת שהאהבה שלי אליו יכולה להישמר רק כשאני עוזבת אותו וחוזרת אליו בכל פעם מחדש. באה ונוסעת. בכלל, לי מאוד חשובה התנועה, ואני חושבת שהמקום הנכון שלי הוא להיות בין - בין השפות, בין הארצות". בשנים האחרונות היא כבר כמעט לא מצלמת, אלא אם כן זה לצורך הסרטים שלה. "לאט לאט זה התמסמס. גם בגלל שהתחלתי לעשות את הסרטים שלי, וגם בגלל שהתחלתי לסרב להצעות, משיקולי זמן", היא מסבירה.

את רוצה עדיין לצלם סרטים?

"לא בהכרח, זה תמיד לגופו (של הסרט)."

מה יותר מעניין אותך כיום, לצלם או לביים?

"בעיני, המעבר לבימוי זה לא עלייה בדרגה או משהו כזה. זה כמו שמישהו מנגן, אבל גם מנצח. אלה שני חלקים ממך. בסרטים האלה שלי, ההתמודדות עם הצילום היא יותר גדולה, דווקא בגלל שהם כל כך מינימליסטים. אני חושבת בעת ובעונה אחת על התוכן ועל הצורה. זה כמו משורר, מבחינתי הקצב והתוכן הם אותו דבר*."

בחברת סינמטק תל אביב

טרילוגיה של נורית אביב על השפה העברית

3-18/2

נורית אביב הפכה במשך שני העשורים האחרונים לאחד הקולות המרתקים והייחודיים בקולנוע התיעודי הבינלאומי. בסרטיה מבקשת אביב למצוא שפה קולנועית שתאפשר לה לצאת אל מסעותיה האינטלקטואליים. כבר בסרטיה הראשונים גילתה אביב משיכה לחקור את אופן פעולתה של השפה הכתובה במרחבי התרבות האנושית. טרילוגיית "השפה" שלה הכוללת את "משפה לשפה", "לשון קודש", שפת חול" ו-"שפה אחת ודברים אחדים" מתעסקת במורכבותה וחשיבותה של השפה בחייו של האינדיבידואל ושל הקולקטיב אליו הוא שייך. אביב מתעניינת בדינמיות של השפה העברית וביכולת שלה

לנוע בזמן ובמרחב. בסרטה החדש "שפה אחת ודברים אחדים" שואלת אביב שאלות בנוגע לעבודת המתרגם. כיצד טקסט עברי עובר מטמורפוזה ונכתב מחדש בשפה אחרת. איזה תהליך עובר המתרגם בשעת התרגום ובאיזה אופן הוא חווה את העברית ביחס לשפה אליה הוא מתרגם את הטקסט. אביב נולדה בתל אביב ב-1945. במאית וצלמת קולנוע המתגוררת בצרפת. אביב היא אחת הדוקומנטריות המרתקות שפועלות כיום בעולם. אביב שהחלה את הקריירה שלה כצלמת קולנוע עבדה עם מיטב במאי הקולנוע בעולם ביניהם אנייס ורדה, רנה אֶלְיוֹ ועמוס גיתאי. היא נכנסה לספרי ההיסטוריה כאישה הראשונה שהתקבלה למגמת הצילום של ביה"ס היוקרתי לקולנוע IDHEC בפריז. מאוחר יותר הייתה לאישה הראשונה בצרפת שזכתה להכרה כצלמת מהמכון הלאומי לקולנוע (CNC). מוזיאון האמנות החשוב Jeu De Paume שבפריס הציג ב-2008 רטרוספקטיבה מקיפה שכללה סרטים שצילמה וכאלה שביימה. אביב היא גם הזוכה בפרס ע"ש הסופר, המשורר ומבקר הספרות אדוארד גליסאן לשנת 2009.

במסגרת הפוקוס על יצירותיה נקראין בבכורה חגיגית את סרטה החדש "שפה אחת ודברים אחדים", הסרט החותם את טרילוגיית השפה שלה ואת שני החלקים הראשונים של טרילוגיה. נורית אביב מלמדת בבית ספר סם שפיגל בירושלים ובמכללת ספיר וכן במינכן ובפריז.

תוכנית הסרטים מתקיימת בעזרת המכון הצרפתי בסינמטקים של תל אביב, חיפה וירושלים